

Suuri kiusaus meille työelämäntutkijoillekin on suurten murrosten näkeminen aina siinä tutkimuskohteessa tai ympäristössä, jota kulloinkin satumme tutkimaan. Kuvaavaa tälle – tai ainakin epäilyksiä herättävää – on se valtaisa käsitearsenaali, joka on syntynyt kuvaamaan yhteiskunnan, talouden, organisaatioiden, työn ja työasenteiden muutosta tai jopa kokonaan uutta aikakautta.

Esimerkiksi tiimityötä on harkittu uutena työn organisoinnin muotona jo vuosikymmenien ajan. Toinen esimerkki on tietoyhteiskunta – todellisuudessa jo 1960- ja 1970-lukujen taitteessa syntynyt käsite. Kriittinen kysymys tietenkin kuuluu: onko muutos tai väitetty uusi aika todellakin laadullisesti jotenkin entisestä poikkeavaa vai onko kyse sittenkin vain vanhojen rakenteiden sisällä tapahtuvasta kehityksestä tai pelkästä vanhan kierrätyksestä?

Tilastokeskuksen toissa syksynä julkistama, Anna-Maija Lehdon ja Hanna Sutelan laatima teos *Työolojen kolme vuosikymmentä: työolotutkimusten tuloksia 1977–2008* tarjoaa runsaasti eväitä työelämän ilmiöiden sijoittamiseen laajempaan kontekstiin ja pinnalla olevien, uusiksi miellettyjen trendien suhteuttamiseen tai jopa niiden koko uutisarvon kyseenalaistamiseen. Teos perustuu nimensä mukaisesti työolojen empiirisen todellisuuden ja muutoksen kuvaamiseen reilun kolmenkymmenen vuoden aikaperiodilta.

Tilastokeskus on tehnyt työolotutkimukset vuosina 1977, 1984, 1990, 1997, 2003 ja 2008. Monet kysymykset ovat pysyneet samalaisina koko ajan, mikä mahdollistaa kansainvälisestikin ainutlaatuisen ja laadultaan korkeatasoisen pitkittäistarkastelun. Toisaalta joka kierroksella tutkimuslomaketta

JOTTA KOKONAISKUVA EI UNOHTUISI

*Anna-Maija Lehto & Hanna Sutela:
Työolojen kolme vuosikymmentä.
Työolotutkimusten tuloksia 1977–2008.
Helsinki, Tilastokeskus 2008. 228 s.*

on aina jonkin verran uudistettu kulloinkin pinnalla olleiden keskustelujen inspiroimana. Esimerkiksi tuoreimpaan työolotutkimukseen on lisätty kysymyksiä muun muassa vuokratyöstä ja ulkomaalaistaustaisista työntekijöistä. Julkaisu sisältää myös kansainvälistä vertailua, jonka pääasiallisena lähteenä on 31 maata kattava Eurooppalainen työolotutkimus vuodelta 2005.

Kirjan sisältöluvut on jaoneltu peräti 26 teemaan. Jokainen luvusta toimii myös itsenäisenä kokonaisuutena, joten teosta voi helposti hyödyntää käsikirjana. Teemoja ovat palkansaaajakunnan rakennemuutokset; työn merkityksen muutos; työmarkkina-asema; erityyppiset työsuhteet; muutoksia työorganisaatioissa; kehittymismahdollisuudet työssä; vaikutusmahdollisuudet työssä; työn vaatimukset; kiireen haittaavuus; sosiaaliset suhteet; tiimityö; esimiestyö; sukupuolten tasa-arvo; väkivalta, häirintä, kiusaaminen ja syrjintä; fyysiset haitat; työhön liittyvät uhat ja vaarat; työn ajat ja paikat; työ ja perhe; palkkaus; tietotekniikan käyttö; oireet ja sairastavuus; työsuojelutyö; työssä viihtymistä lisäävät ja vähentävät tekijät; työtyytyväisyys; työhön sitoutuminen ja eläkeaikeet.

Suurimmassa osassa luvuissa ensimmäinen kappale toimii johdantona aiheeseen ja siinä saatetaan viitata esimerkiksi yhteiskunnalliseen keskusteluun aiheesta (esim. luvussa Erityyppiiset työsuhteet) tai johonkin tun-

nettuun teoriaan (esim. luvussa Vaikutusmahdollisuudet työssä). Joissakin luvuissa taas tilastojen vyörytys alkaa heti (esim. luvussa Tietotekniikan käyttö). Johdantokappalet parantavat teoksen luettavuutta ja sellaiset olisi voinut kirjoittaa jokaiseen lukuun.

Sukupuolten vertailu on tutkimuksessa vahvasti läsnä läpäisten kaikki

teemat. Eroja tuntuu löytyvän miesten ja naisten väliltä niin monesta asiasta, että mieleen nousee väkisin kysymys siitä missä määrin kyse on todellisista eroista ja missä määrin vain erilaisista vastaimistyyleistä? Työolotutkimuksissa nimittäin näyttää toistuvan monissa muissakin tutkimuksissa havaittu ilmiö, että esimerkiksi viisiporraisissa Likert-skaaloissa naiset suosivat selvästi miehiä enemmän skaalan ääripäitä kun taas miehillä vastaukset painottuvat laimeampiin vaihtoehtoihin. Tämän Lehto ja Sutelakin epäilemättä tietävät, koska monesti asioita tarkastellaan erikseen sekä ääriavasteiden että laitimmaisten ja toiseksi laitimmaisten arvojen muodostamien yhdistettyjen luokkien suhteen. Monesti erot sulavatkin yhdistetyillä luokilla.

Erojen selittämisessä olisi periaatteessa voinut hyödyntää enemmän monimuuttujamenetelmiä, kuten logistista regressioanalyysia, mikä olisi mahdollistanut tarkemman tilastollisten yhteyksien jäljitämisen. Missä määrin esimerkiksi oman työnsä näkeminen tuloksellisena on riippuvainen sukupuolesta, iästä, koulutuksesta, sosioekonomisesta asemasta, ammatista ja työnantajasektorista kun muiden tekijöiden vaikutus on kontrolloitu? Toisaalta tämä olisi lisännyt valtavasti jo nyt huikeaa työmäärää, joka teoksen kokoamisessa on ollut, joten tämä olkoon enemmänkin toive jatkotutkimukselle.

Mitkä sitten ovat merkittävimmät tulokset? Miten työelämä on muuttunut kuluneiden vuosikymmenien aikana? Hyvin merkittävä rakenteellinen muutos liittyy koulutustason nousuun. Erityisesti naispalkansaajien rakenne on muuttunut valtavasti. Vielä vuonna 1977 huomattava osa naisista työskenteli teollisuudessa mutta osuus on supistunut 31 vuoden aikana 18 prosentista 4 prosenttiin. Kasvualoja naisilla ovat olleet terveydenhoitoalan työ, sosiaalialan työ ja opetustyö. Samalla naisten osuus palkansaajista on ylittänyt miesten osuuden.

Asenteiden tasolla kenties merkittävin muutos on miesten arvojen pehmeneminen ja työkeskeisyyden vähentyminen: vielä vuonna 1984 67 prosenttia miehistä piti ansiotyötä erittäin tärkeänä elämänsisältönä mutta vuonna 2008 enää 56 prosenttia. Naisilla vastaava osuus oli sekä 1984 että 2008 53 prosenttia. Miesten panos kotitöissä on myös selvästi lisääntynyt vuodesta 1990 (asiaa käsitellään luvussa Työ ja perhe).

Työolotutkimukset osoittavat, että työelämän muutoksessa on tunnistettavissa sekä myönteisiä että kielteisiä pitkän linjan kehityskaaria. Myönteisiä muutoksia

ovat muun muassa parantuneet mahdollisuudet kehittyä työssä ja lisääntyneet vaikutusmahdollisuudet. Kielteisiä muutoksia ovat muun muassa kiireen lisääntyminen ja asiakas-/potilastyötä tekevien työssään kokeman väkivallan uhan yleistyminen. Suomessa työelämän suhteet ovat eurooppalaisittain yhä huipputasolla, mutta kehitystrendinä näyttää olevan yhteisöllisyyden väheneminen yksilöllistä pärjäämistä ja keskinäistä kilpailua korostavan eetoksen saadessa lisää jalansijaa.

Pätkätöiden lisääntymisestä puhutaan paljon, mutta todellisuudessa määräaikaisten työsuhteiden osuus oli vuonna 2008 ainoastaan yhden prosenttiyksikön suurempi kuin vuonna 1984, josta kysymyksen aikasarja alkaa. Vuonna 2008 kaikista palkansaajista 12 prosenttia oli määräaikaisessa työsuhteessa. Huipussaan määräaikaisten työsuhteiden osuus oli vuonna 1997, jolloin se oli 18 prosenttia. Kriittisellä työelämäntutkimuksella on epäilemättä oma ansionsa tilanteen parantumisessa. Määräaikaiset työsuhteet koskettavat erityisesti julkista sektoria ja ovat painottuneet alle 35-vuotiaisiin.

Teoksen ansioksi voi lukea myös sen, että kirjoittajat tuovat monessa kohtaa esiin sen kuinka

paljon kysymysten muotoilu ja käännosten kulttuurisidonnaiset merkitykset esimerkiksi Eurooppalaisessa työolotutkimuksessa voivat vaikuttaa annettuihin vastauksiin jotka edelleen mediassa saattavat muuttua totuudeksi. Varsinkin tutkittaessa häirinnän, kiusaamisen ja syrjinnän kaltaisia ilmiöitä kysymysten validiteettiongelmissa nousevien virhepäätelmien vaara näyttää olevan ilmeinen.

Kokonaisuutena tämä kuten muutkin kaltaisensa julkaisut, eivät välttämättä toimi kesälaiturin nokassa luettavana kirjallisuutena. Teoksen huolellinen läpikäyminen, vaikka mielenkiintoista ja palkitsevaa lopulta onkin, on melkoinen kognitiivinen ponnistus. Näin siitä huolimatta, että tekijät ovat kiittävästi onnistuneet tiivistämään valtavan tietomassan 228 sivuun (jotka sisältävät yhteensä 26 taulukkoa ja 150 kuviota) ja kirjoittavat sujuvaa suomea. Parhaiten teos toimineekin käsikirjana.

Teoksen temaattisen rakenteen ja selkeyden ansiosta tilastoja yleisesti ottaen vierastavankin tutkijan on helppo halutessaan taustoittaa tutkimansa ilmiötä laajemmasta perspektiivistä. Kirja on ehdottomasti tutustumisen ja hyödyntämisen arvoinen kaikille työelämän muutoksesta kiinnostuneille.

Jaakko Koivumäki